

щодо якої виражається волевиявлення мовця; площину напів'ядерних становлять форми 1-ї особи множини, «сумісної дії», які означають, що виконавцем дії є не лише слухач, а й мовець; у якості напівпериферійних розглядаємо ще «менш імперативні» форми 3-ї особи, де мовець, слухач і виконавець є різними особами; периферію становлять форми 1-ї особи однини, що вказують на прямого виконавця дії – мовця. Такий широкий погляд на структурну організацію наказового способу дає можливість простежити всю різноманітність його функціонально-семантичної парадигматики.

Умови контексту спричиняють заміну форм наказового способу іншими дієслівними формами при збереженні граматичного значення спонукальності синтаксичної конструкції. З іншого боку, форми наказового способу в окремих синтаксичних умовах можуть переходити у сферу гіпотетичної площини ірреальності або навіть набувати значень реальності.

Література

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.

2. Городенська К. Г. Онтологічні параметри граматичних категорій способу та часу / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 39–42.

Петрова Т.О., канд. філол. наук, доцент

Харківський національний університет імені В.В. Докучаєва

РОЗВИТОК НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ТЕРМІН

Термінологія є ядром мови науки. На сьогодні вона привертає всебільшу увагу українських та зарубіжних дослідників, які термінології як науковій дисципліні відводять одне з пріоритетних місць у системі наукових дисциплін. В Україні початок термінологічної діяльності як самостійного наукового напрямку більшість науковців пов'язує з роботою Українського Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка. Виробленню національної нормативної термінології сприяло об'єднання гуртків, товариств, організацій, різних секцій і підсекцій термінологічних комісій, а особливо створення Інституту української наукової мови. Завданням Інституту було продовження традицій термінологічних комісій, розвиток національних терміносистем.

У радянський період українська термінологія як частина наукового дискурсу лінгвістики значною мірою зазнала впливу наукових ідей двох російських мовознавців – Д. Лотте й Г. Винокура, які формулюють проблемні питання, що й нині потребують свого обговорення та розв'язання: лінгвістична сутність терміна, його природа й організація; співвідношення між термінологією та номенклатурою та інші. У 30–60-х роках минулого століття виокремлюються два напрями лінгвістичного визначення терміна. *Перший* напрям розвивається в річищі термінознавчих поглядів Д. Лотте, відповідно до яких зіставляють слово й термін, визначають їхню природну семантичну неподібність і акцентують відмінні ознаки термін – однозначність, точність, умотивованість та ін. [9, с. 228]. Прихильники цього напрямку головною і єдиною функцією терміна вважають *номінативну*, що відбиває його абстрактність і символічність [7, с. 41]. Як наслідок виникає розуміння термінологічної одиниці як «абсолютного терміна». *Другий* напрям продовжує

традиції термінознавчої школи Г. Винокура, представники якої називають терміни «особливими знаковими одиницями, що вживають для вираження спеціальних понять» [6, с. 21] і виділяють функціональну ознаку терміна – *дефінітивність* («Термін – це слово, яке має спеціальне, суворо окреслене значення в тій читій галузі знання») [1, с. 57].

Термін як мовна одиниця досліджений у найрізноманітніших аспектах у працях українських та зарубіжних науковців, проте єдиної загальноприйнятої назви спеціального поняття певної галузі науки, техніки, суспільного життя, мистецтва на сьогодні немає. Учені використовують різні номінації, зокрема «термін», «термінологічна лексема», «термінологічна лексична одиниця», «термінологічна назва», «термінологічне найменування», «термінологічна одиниця», «терміноодиниця», «науковий термін», «спеціальний термін», «спеціальна лексема», «спеціальне слово», «спеціальне найменування», серед яких найбільш вдалою і доцільною, на наш погляд, є номінація «термін».

На початку ХХІ ст. мовознавці досліджують сучасний український термін як особливий мовний знак серед лексем національної мови, звертають увагу на його семантику, особливості вияву парадигматичних відношень у термінології, генезис, будову й структуру, системні зв'язки, дублетність і варіантність, що потребують унормування, уніфікування й кодифікування.

Сучасна термінологічна наука вийшла на новий рівень свого розвитку. Вона продовжила термінознавчі традиції, але більшою мірою зазнала змін, переосмислила й виробила нові погляди. Дослідники допускають, що терміном може бути і слово, і словосполучення, і аббревіатура, і символ, і поєднання слова й букв-символів, а також поєднання слова та цифр-символів. Ключовим у визначенні терміна є дотримання «триєдиної основи терміна – предметне знання, логічне осмислення й мовне вираження» [8, с. 17], а також його зв'язок зі спеціальними поняттями та системою понять.

У процесі розвитку наукових уявлень про термін дослідники акцентують його функції: 1) номінативну (полягає в позначенні спеціального поняття певної спеціальної галузі людської діяльності) [3, с. 29]; 2) дефінітивну (якщо термін не має визначення, він не може бути терміном) [2, с. 228]; 3) комунікативну (полягає в передаванні терміном «спеціального знання») [4, с. 67]. Окрім названих функцій, терміну властиві «евристична» (або «функція відкриття нового знання», що визначається участю в процесі «наукового пізнання чи відкриття істини») [4, с. 70]), прагматична, класифікаційна та правова (для документів, що зафіксовані в нормативних документах) [4, с. 63]. Сьогодні на перший план виходить когнітивна функція, що не прирівнюється до названих вище, оскільки репрезентує термін як результат процесу пізнання сутності предметів чи явищ об'єктивної дійсності і внутрішнього життя людини, як вербалізацію спеціального поняття. Традиційне термінознавство використовує терміни як елементи терміносистеми, а сучасне термінознавство оперує термінами як вербалізованими репрезентами когнітивних категорій, тому процес вибору терміна фахівцем, надання пріоритету тій чи тій лексемі у спеціальній комунікації залежить від того, яку саме ознаку категорії мовець виділяє як основну в певній соціокомунікативній ситуації. Тож на сьогодні основне призначення терміна – сприяти ефективному спілкуванню в науковій сфері, до якої він належить. Головною функцією спеціальної лексеми є пізнавальна: термін – засіб пізнання довколишнього наукового світу

На нашу думку, головними ознаками терміна є системність, наявність

дефініції, тенденцію до однозначності в межах термінологічного поля, відповідність правилам і нормам літературної мови, точність, відсутність експресії, стилістичну нейтральність. Наприклад, дефініцію можуть і повинні мати всі терміни, оскільки вона «подає мінімум відомостей, необхідних для розуміння, сприйняття й розмежування окремих понять, для встановлення їхньої ієрархії» [5, с. 28]. Точність і короткість термінаслід визначати незакількістю компонентів у його складі, азадатністю певної вербальної конструкції виступати цілісним позначенням наукового поняття. Оптимальною може бути така довжина терміна, яка дає змогу достатньо точно передавати основні ознаки спеціального поняття. Цівідмінні риси терміна реалізуються лише в межах певної термінологічної системи. У цьому зв'язку вважаємо за необхідне відзначити характеристики й логічно зумовлені параметри терміна, акцентовані С. Шеловим як доповнення до чинних ознак: «А. У значенні і тільки в значенні знака <...>, що належить до будь-якої сфери знання, полягає те, що робить знак термінологічним. <...>В. Термінологічність знака <...> тим більша, чим більше відомостей потрібно для ідентифікації його значення відповідно даної системи пояснення» [10, с. 2].

У сучасній науковій літературі також виокремлюють прагматичні вимоги до терміна – сучасність, інтернаціональність, милозвучність. У загальному плані дослідники розглянутих вище періодів висувають до терміна неоднакові вимоги, що варіюються в різних наукових напрямках та школах. Однак значна частина термінології, яка реально існує, через бурхливий розвиток українських терміносистем цим вимогам не відповідає, але все ж таки продовжує обслуговувати різноманітні сфери знання. Тому основні характеристики терміна існують лише як провідна тенденція й ніколи не реалізуються повністю, оскільки терміну властиві синонімія, омонімія, антонімія, полісемія, а також експресивність. Релевантними ознаками терміна є номінування наукового поняття, дефініція, чітко визначене місце в терміносистемі.

Спираючись на напрацювання термінологічних шкіл і сучасні погляди в термінознавстві, **термін** розуміємо як мовний знак, що має дефініцію, є засобом пізнання довколишнього наукового світу й головною пізнавальною одиницею фахової мови, підпорядковується і термінологічним, і мовним законам, належить до певної термінологічної системи, де займає своє місце й може мати системні відношення, здатний утворювати словотвірні деривати, відповідає сучасним літературним нормам української мови.

Література

1. Бурдин С. М. О терминологической лексике / С. М. Бурдин // Филол. науки. — Москва, 1958. — №4. — С. 57–64.
2. Введенская Л. А. Русская лексикография : учеб. пособие / Л. А. Введенская. — Ростов н/Д : Феникс, 2011. — 397 с.
3. Звегинцев В. А. Проблема знаковости языка / В. А. Звегинцев. — Москва : МГУ, 1956. — 260 с.
4. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. — [3-е изд.]. — Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. — 256 с.
5. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Михайлова Тетяна Віталіївна ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2002. — 218 с.
6. Овчаренко В. М. Термины, аналитическое наименование

и номинативное определение / В. М. Овчаренко // Современные проблемы терминологии в науке и технике: сб. науч. тр. — Москва : Наука, 1969. — С. 21.

7. Ольшки Л. История научной литературы на новых языках: в 3 т. / Л. Ольшки. — Москва : Гостехиздат, 1933–1934. — Т. 1. : Литература техники и прикладных наук от средних веков до эпохи Возрождения. — 1933. — 304 с.

8. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. — Москва: Наука, 1989. — 246 с.

9. Фохт У. Р. «Отражение», «изображение», «выражение» как термины литературоведения / У. Р. Фохт // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. — 1963. — Т. 22. — Вып. 3. — С. 228–233.

10. Шелов С. Д. Терминоведение: семь вопросов и семь ответов в семантике термина / С. Д. Шелов // НТИ. Серия «Информационные процессы и системы». — Харків, 2001. — № 2. — С. 1–12.

Шастало В.О., канд. філол. наук, доцент

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

СКРОМНІСТЬ ЯК КОРЕЛЯТ КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ

Під спектром концептуальної метафори розуміють наявність декількох референтів, які слугують цілями перехресного мапування для того ж самого корелята – джерела. На думку З. Ковечеша, подібно до того, як абстрактні домени МОРАЛЬ, ЧАС, ЛЮБОВ та інші можна характеризувати через велику кількість конкретних корелятивних доменів, «один корелятивний концепт може схарактеризувати багато різних референтних доменів» [3, с. 107].

За нашими даними, спектр метафор з корелятом СКРОМНІСТЬ включає референтні домени, що є суміжними з доменом МОРАЛЬ, але не належать до нього і об'єднані концептуальною ознакою кількості / помірності. Ознака помірності походить від етимону імені концепту СКРОМНІСТЬ – *modest*. У ролі референтних доменів для корелятивного концепту СКРОМНІСТЬ виступають: домен ЛЮДИНА – найбільш розгалужений у вікторіанську добу. Домени / концепти АРТЕФАКТ, ЇЖА / НАПОЇ, ЖИТЛО, ВИСЛОВЛЕННЯ, ПРОСТІР слугують референтами когнітивної метонімії з корелятом СКРОМНІСТЬ.

Корелятивні домени метафори, як доводить З. Ковечеш, не є випадково вибраними, це заздалегідь «узгоджені» лінгвокультурною спільнотою певні концептуальні відповідники референтів. Тож основний фокус значення представляє певні базові знання про корелят – джерело, значно поширені в мовній спільноті, які можна знайти в більшості випадків вживання кореляту (джерела) і які однозначно характеризують джерело [3, с. 110]. Так, корелят СКРОМНІСТЬ регулярно співвідноситься з окремими концептами у референтному домені ЛЮДИНА, до яких апелюють лексеми – члени лексико-семантичного мікрополя «Moderate». У результаті розщеплення корелятивного концепту СКРОМНІСТЬ на референтну зону ЛЮДИНА, або в іншій термінології – його «неконгруентного» мапування [1], виникають дев'ять концептуальних метафор, як правило, пов'язаних з метонімією. Це такі референти – розширення: (1) СУСПІЛЬСТВО/ КЛАС, (2) ПРОФЕСІЯ/ ВДАЧА/